

NAJZANIMLJIVIJE POGLAVLJE IZ HOLANDIJSKE KULTURNE POVIJESTI.

»Boj za školu, što se u Holandiji bio, bio je jedan od najznačajnijih bojeva te vrste uopće« piše s pravom O. Kasijan Hentzen O. F. M. u svojem izvrsnom djelu: »Die Lösung des Schulproblems in Holland«.¹ Tko je imao prilike u toj blagoslovenoj zemlji vidjeti one krasne, higijenske školske zgrade; tko je mogao da zaviri u školske sobe i da čuje vrsne učitelje i učiteljice, gdje po svim pravilima metodike uče djecu svakome znanju i čestitosti; tko je mogao da se uvjeri, kako se te škole služe svim najmodernijim sredstvima zorne obuke i pametne pedagogije, što iskorišćuje rezultate iskustvene nauke o duši, taj se i nehotice morao da zapita: odakle taj napredak, odakle ta radost i veselje u radu! Odakle to veselje i ta zauzetost učitelja, koji smatraju svoj posao umjetnošću nad umjetnosti, za koje je prava sreća djelovati na mlada srca i oplemenjivati ih? Tko ne poznaje povijesti borbe o školu, što se u Holandiji tako reći cijelo stoljeće vodila, taj prosto nije kadar toga rezultata razumjeti. I opet pravo nastavlja već spomenuti pisac: Boj za školu u Holandiji bio je jedan od najznačajnijih »i to nemalo radi potpune pobjede, bar u finansijskom pogledu, što je borbu okrunio u prilog boraca za privatnu školu. Etapa za etapom je padala i neprekidnim usponom došlo je do pobjede.«²

Sloboda, data privatnoj inicijativi unijela je duh plemenitog natjecanja: jedan kulturni pravac htio je da nadmaši drugi, a rezultat je danas taj, da je država na najbolji način ispunila zadaću, koju je preuzela §. 195. državnoga ustava: »Nastava je za vladu predmetom neprestane brige.«³ Kako se i kod nas osobito u zadnje vrijeme počela da priklanja školi neobična pažnja, te Crkva,

¹ u nav. djelu, str. 5.

² ibid.

³ Verhoeven, Die Lösung der Schulproblems in Holland, s' Gravenhage 1927., str. 5. Per. Hentzen, na nav. mj., str. 19. i dalje.

država i pojedinci, kojima je na srcu dobro naroda našega, s velikim zanimanjem prate razvitak školskih prilika u nas, mislim, da će biti od koristi zalistati malo povjesnicom holandskoga školstva.

1. Povijesne i geografske bilješke o Holandiji.

Bolje razumijevanje predmeta ove radnje traži poznavanje povijesti i geografije Holandije, barem u najkrupnijim crtama. Ne želim ovdje niti jednoga niti drugoga sistematski izložiti, nego nekoliko najpotrebitijih činjenica kratko dozvati u pamet.

Poslije pada Napoleonova sjedinio je bečki kongres poglavito nastojanjem Engleza južne katoličke provincije oko Liegea ili današnju Belgiju sa sjevernim protestantskim provincijama. Već i onako veliku opreku između sjevera i juga — sjever je bio protestantski i germanski, dok je jug bio katolički i nosio više francesko obilježje; sjever se bavio gotovo jedino trgovinom, dok je jug bio industrijski i ratarski — dotjeraše do skrajnosti nepametne vladine odredbe, koja je protestantskom sjeveru davala prednost u svemu: kod raspisivanja poreza i izbora narodnih zastupnika, kod vojske i kod državne uprave (činovništva) te napokon i kod državnog jezika, jer je narinula holandski jezik svim pokrajinama. Kad su južne pokrajine primijetile, da ih smatraju građanima drugoga reda, dojadilo im to, pa i onako slabu vezu između sjevera i juga posve raskinuše revolucijom od g. 1830., koja se započela u Bruxellesu. Sva kasnija i vojnička i diplomatska nastojanja Holandsijaca, da povrate Belgiju u stari državni sklop, ne urodiše željenim uspjehom. Južne pokrajine postadoše samostalnom državom Belgijom, a sjeverne ostadoše do dana današnjega »Koningrijk der Nederlanden«. Svega ostade neko 38.000 kvadratnih kilometara s 2 i po milijuna stanovnika, među kojima su katolici bili neznatna manjina. Velikom plodnošću i opadanjem mortalnosti poraslo je stanovništvo u toj zemlji do danas na okruglo 7 milijuna žitelja, od kojih je katolika blizu 3.000.000. Taj tako povoljan razmjer za katolike dolazi odatle, što je kod protestanata »bijela smrt« počela svoju rabotu, dok kod katolika na pr. u Limburgu sve vrvi od vesele djece. Mali odstotak dadoše i otpadi od protestantizma osobito na »beskonfesijsku« u jednu ruku te obraćenja na katolicizam u drugu ruku. Time bih u glavnim crtama oslikao pozornicu i karakterizirao ljude, kojih borbu o školu želim cijenjenim čitačima našim malo potanje iznijeti.

2. Period od g. 1830. do g. 1848.

»Bila je nekoć jedna patka«, tako započe na 6. konferenciji za kršćansku politiku, držanoj o Duhovima (25-27. svibnja) g. 1926. na bodenskom jezeru dr. Verhoeven, ravnatelj »Središnjega ureda

katoličkog za nastavu i odgoju« u Haagu svoj klasički govor, »bila je nekoć jedna patka, koja je imala lijep broj pačića. Dan na dan plivala je ona sa svojim žustrim potomstvom uz cvjetne obale jezera. Ali svako večer, kad bi se vratila k svojem gnijezdu, bio je broj njezinih mladih, s kojima ga je jutrom ostavila, sve to rjeđi.

Sad je lisica koje ugrabila, sad je opet mačka ili štuka bila krvolokom. Ali »mamica« patka nije nigda ništa od svega toga zamijetila: šta ćemo, kad se patke nikada baš nisu isticale u računstvu. Tako se dogodilo, da je njezina materinska ljubav, koju je isprva tolikim pačićima poklanjala, grijala još jedno jedino pače, što joj je ostalo. Ali sutradan rastrga i to pas. I oh! »mamica« patka i opet nije ništa opazila: novi porod je bio njezinom jedinom brigom.

Gledajte, štovani nazočnici, tragičku sliku, što nam je pokazuje u mnogim zemljama katoličko pučanstvo!

Neomaltuzianizam osvaja kod naših protivnika sve više i više. Iako s velikom zabrinutošću moramo ustanoviti, da taj zakleti dušmanin i među katolicima nalazi svojih žrtava, to je ipak neosporno, da mu se nijedan svjetovni nazor tako energički ne opire kao naš katolički. Još uvijek je u katolika najviše djece. Ako dakle sva djeca, koja se katolički krste, kao katolici i ponarastu, tada je samo još vremensko pitanje: kad će katolici osvojiti Evropu. . .

Ali nažalost s tom se teorijom praksa nimalo ne slaže. **Mi se uopće ne množimo ili vrlo sporo.** Kako to? Baš tako, što nam otimlju djecu, tu s tako velikim materinskim bolovima porođenu i s materinskom brigom odgojenu djecu, za koju naši oci nadoše u znoju lica svojega svakidašnji kruh.

I bezbožna općina zna za nagon samoodržanja i raširenja pa, kad nema vlastitoga potomstva, ide za tim, da svoje proriječene redove popuni i nove stvori našom djecom. A kao najuspješnije sredstvo za to upotrebljava neutralnu državnu školu i neutralna omladinska društva.

Svagdje, gdje god je slobodno zidarstvo, socijalizam i komunizam došao na kormilo, prvo, što se počinje, jest: otimati školu roditeljskom i crkvenom utjecaju te državnu nastavu, koja za Boga ne zna, učiniti monopolom. . .

O kad bi bilo moguće pretražiti, koliko ih je među onim milijunima, što u Evropi napadaju katoličku Crkvu, a potječu iz katoličke kuće i katolički su kršteni!«⁴

Jedva je moguće bolje ocrtati misli vodilice i pregnuće holandskih katolika u prvoj periodu, u prvoj fazi borbe za privatnu školu. Još od g. 1822. radili su katolici žilavo na tome, da izvojsite pravo na opstanak privatnim školama, ali im to nije pošlo za rukom za cijeloga vremena, što su bili skupa s belgijskom svojom braćom. G. 1838. složiše se u novoj Holandiji s katolicima

⁴ Verkoeven, Die Lösung des Schulproblems in Holland str. 1—3.

u borbi za opstanak i pravovjerni protestanti. Nakon žilave borbe od deset potpunih godina pošlo je za rukom izvojtiti slobodu, pravo na opstanak te je kodificirati u revidiranom ustavu od iste godine. Dne 20. srpnja 1857. bude u saboru s 47 glasova protiv 13 primljen novi zakon o osnovnim školama, udešen prema novome revidiranom ustavu. Izjava osnivača i vođe t. zv. antirevolucijske stranke Groen van Prinsterera: »Imati slobodu osnivati privatne škole samo s državnim dopuštenjem jest — ropska sloboda!«⁶ jasno pokazuje, za što su se katolici i pravovjerni protestanti borili i što su postigli. Katolici su dobili potpunu slobodu osnivati svoje škole bez ikakve državne privole.

3. Period od g. 1857. do g. 1889.

»Naši djedovi dakle nisu imali niti toliko slobode, da mogu dati svoju djecu poučavati prema svojim vjerskim načelima. . . Neumorno i neustrašljivo su se naši kršćanski djedovi borili za slobodu i za pravicu. Slobodu dobiše ustavom od g. 1848. ; borba za pravicu imala je još do g. 1920. potrajati«⁶ piše O. Hentzen. Ako je borba za slobodu bila duga i teška, borba za pravicu imala je biti još dulja i teža. Tek korak po korak mogli su katolici osvajati zemljište, i prvi pedalj, što ga osvojiše, bio je dobiven u ovoj periodi: borbom i pobjedom za novčanu potporu privatnim školama.

Kad je sabor dne 20. srpnja 1857. izglasao slobodu privatnih škola, mislili su liberalci, da to ne će imati gotovo nikakvih praktičkih posljedica. Ali, kako i opet zgodno opaža O. Hentzen: »Državna se škola što dalje sve to nepodesnijom pokazivala za djecu katoličkih roditelja: nastava u njoj zadobila je pod vodstvom liberalaca neutralan značaj t. j. izgubila je svaki značaj.

Pisalo je doduše i još uvijek piše po zakonicima, da zadaća državne odgoje mora biti ponajprije odgoja u svim kršćanskim i društvenim krepostima. Ali kako da se to postigne bez kršćanstva? Kako, kad socijalni demokrate i anarhiste već u samom pozitivnom kršćanskom nauku gledaju uvredu?«⁷

Holandijski biskupi sastadoše se g. 1868. na biskupsku konferenciju i upraviše na vjernike prekrasno pastirsko pismo, u kojem ih potiču na osnivanje i uzdržavanje privatnih katoličkih škola. Evo tek mali izvadak iz toga značajnog lista:

»Kad vidite, dragi vjernici«, tako počinju biskupi, »da svi pastiri Nizozemske šalju list svem svojem stadu, tada Vam je odmah jasno, da ono, što vam žele reći, mora u njihovim očima biti nešto vrlo važno, nešto od opće i zaista katoličke koristi. I zaista

⁶ Hentzen, na nav. mj., str. 10.

⁶ na nav. mj.

⁷ na nav. mj. str. 10—11.

radi se o stvari, koja je u najužoj vezi s vjerskom i čudorednom budućnosti naše mladeži, dakle onoga pokoljenja, koje će jednom na naše mjesto.

Želimo govoriti o pouci mladeži, pa sve, što ćemo vam o tome reći, plod je zrelog promišljanja i temeljitog svjetovanja, dobiven nakon vrele molitve na posebno za to sazvanoj biskupskoj konferenciji.

Mi nizozemski katolici, koji sad živimo, bit ćemo domala svi pozvani, da dademo račun pred najvišim sucem za cijelu vječnost. Taj sudac ne će propustiti, a da ne zapita, koga smo mi kao svoje potomke ostavili na zemlji, da katolička vjera u našoj domovini bude sigurna.

On će nas pitati, što je od naše katoličke djece i naših katoličkih mladića postalo; kako smo nastojali, da spriječimo, da ne postrada njihova djedovska vjera i kršćansko čudoređe; kako smo se brinuli za odgoju vjernoga, bogobojaznoga, kreposnoga katoličkog pokoljenja Holandijaca.

Eto dakle, dragi vjernici, jedna stvar, koja bi prema našem uvjerenju dovela do upravo bijednog izrođenja vjerskoga i čudorednoga života, bila bi neosporno nestašica katoličke nastave ili zanemarivanje njezino.⁸

I katolici poslušase glas svojih pastira te poslije godine 1868. počese i najveće žrtve pridonositi za svoje škole, koje se unatoč nepravde, što ju je država nanosila katolicima, sve to više stale množiti. Nepravda je bila u tome, što je onaj, »koji nije mogao radi savjesti svoje dijete prepustiti neutralnoj školi, morao jedno od dvojega birati, ili dijete pustiti bez nauka ili plaćati dvostruku školarinu: t. j. i za državnu školu, od koje nije imao nikakove koristi, u obliku poreza, i za svoju vjersku školu, koja od države nije dobivala nikakove potpore.«⁹ Onima, kojima ne bi išlo u glavu, da je to nepravda, kuša O. Hentzen stvar zorno ovako protumačiti: »Što bi ste rekli, da mi danas, gdje kršćanske stranke imaju posvuda kormilo u svojim rukama, okrenemo batinu pa proglasimo: Porez se daje samo i jedino za privatne škole. Tko želi školu bez Boga, neka se sam za to brine?«¹⁰

Ta se nepravda katolicima dogadala sve do godine 1889., kad se stanje barem nešto popravilo. Dne 8. prosinca rečene godine za ministarstva Mackayeva dobiše uprave privatnih škola uz razne uvjete državnu potporu i to po prilici onakovu, kakovu su dobivale općine za državne škole. Tako je došlo do sistema, koji je imao ostati sve do najnovijega vremena: Općine su se brinule za državne škole, a privatni školski odbori za privatne. I jednima i drugima morala je država davati jednaku pomoć i pustiti, da si međusobno konkuriraju.

⁸ nav. kod Hentzena, na nav. mj., str. 11—12.

⁹ Hentzen, str. 13.

¹⁰ Hentzen, str. 12.

4. Period od g. 1890. do g. 1917.

a) terminus a quo

Ljubav, s kojom je narod prigrlio privatne vjerske škole, pokazala je jasno, što je volja narodna.¹¹ Tako se vlada našla prinuđenom, da g. 1901., 1905., 1907., 1910. pa opet 1912. povisi državnu potporu.

Ipak kraj svih tih povišenja morali su katolici za svoje škole pridonositi sve to veće žrtve. Vidi se to iz ovoga opisa, što ga daje O. Hentzen o tadašnjem školskom sistemu u Holandiji, te iz računa, što ga je napravio list »De Standaard« g. 1913.¹² Račun je bio ovaj: Prema službenim podacima bilo je jasno, da je država za svako dijete, što je polazilo privatnu školu, izdala godišnje po 26 holandskih guldena manje nego li za učenike javnih škola. A ipak su roditelji te djece jednako plaćali državi porez kao i one, što je polazila državnu školu. Osim toga se isto tako moglo iz službenih podataka izvaditi, da je država za uzdržavanje školskih zgrada za državne škole izdala po 15.000 guldena, dok je za zgrade privatnih škola izdala tek po prilici jednu četvrtinu toga iznosa. A i opet valja primijetiti, da su roditelji svi bez razlike jednako bili oporezovani. Iz toga je »De Standard« s punim pravom izveo, da cijeli školski sistem tadašnji ne vrijedi ni pišljiva boba.

Prema tom sistemu su potpore bile uređene ovako: Ponajprije vladala se država prema javnim i prema privatnim školama naoko jednako. Plaćala je naime i jednim i drugima: a) temeljnu (minimalnu) učiteljsku plaću; b) četvrtinu građevnih troškova; c) davala je jednake »indirektne« potpore i d) jednake potpore za pomoćnu obuku (Fortbildungsunterricht). Zahtijevala je pako država zato, da svaku školu upravlja bilo općina bilo zakonom priznati školski odbor, te da svaka ima neki normalni penzum godišnjeg gradiva i normalni red sati. Ali in cauda venenum! Država načelno nije htjela davati privatnim školskim odborima nikakove izvanredne pomoći, pa makar bile i u najvećoj nevolji, dok su potrebne općine takovu pomoć gotovo redovito dobivale. Tako su na primjer te potpore iznosile za godinu 1910. čak 650.000 guldena! Najstrašnije je bilo, kako sam već spomenuo, to,

¹¹ Najbolje to dokazuje ova statistika: g. 1890., u kojoj su privatne škole dobile prviput državnu potporu, bilo je tih škola 1252 s 188.052 djeteta i 4340 učitelja, dok je državnih škola bilo 2959 s 454.296 učenika i 11.197 učitelja. G. 1912. već je ovaj razmjor: 2121 privatnih škola (365.887 djece i 10.714 učitelja), a 3.313 državnih škola (s 566.867 učenika i 16.605 učitelja). Dakle porast iznosi u privatnim školama: 869 škola, 177.835 učenika i 6.374 učitelja, dok u državnim školama iznosi samo 254 škole, 111.941 učenik i 5.408 učitelja. Por. Hentzen, str. 14.

¹² Za sve ove navode por. Hentzen, op. cit., str. 15—18.

što su općine uzdržavale državne škole od nameta, što su ga plaćali roditelji svi bez razlike, išla njihova djeca u državnu ili privatnu školu, dok za privatne škole nisu mogle dati ni filira. Posljedica je bila ova: liberalne su općine ubirale što manju školarinu samo zato, da što uspješnije konkuriraju privatnima i da ih po mogućnosti i posve utuku. Toga radi moradoše i prijatelji privatne vjerske škole sniziti školarinu, što je više moguće, da sirotinja, koja želi svoju djecu kršćanski odgojiti, ne bude prisiljena slati djecu u državne škole. A sve to moradoše jadni roditelji, koji su slušali glas svoje savjesti, dvostruko platiti: a) plaćajući općinski namet to veći, što je školarina manje nosila javnim školama i b) to više žrtvujući za podupiranje privatne škole, koja nije sa školarinom gotovo ništa dobivala. Slično je bivalo i s učiteljskim plaćama i s uzdržavanjem i podizanjem školskih zgrada. Država je plaćala samo minimalnu osnovnu učiteljsku plaću, a onda prepuštala općinama odnosno školskim odborima, da nadodaju onoliko, koliko ih volja. Općine su to i opet lako mogle unoseći u svoj proračun učiteljske plaće, dok privatnim školskim odborima to ne bijaše moguće. Tako se onda događalo, da je bilo učitelja na državnim školama, koji su za isti posao dobivali po 500 do 600 guldena godišnje više od svojih drugova na privatnim školama. Kod gradnje škole plaćala je država četvrtinu troškova, dok su se za ostalih 75% morale općine same i školski odbori sami pobrinuti. Općina je i opet to namirivala s nametom, koji su svi plaćali, dok su školski odbori morali gledati, kako će i odakle taj novac namaknuti. Jednako je bilo s uzdržavanjem zgrade, s loženjem, sa svijetlom, s poslugom i s udžbenicima. Uzme li se sve to u obzir, mora se čovjek upravo diviti krasnoj požrtvovnosti holandskih katolika, koji su kraj svih tih žrtava tako uspješno konkurirali javnim školama, da su ove razmjerno manje brojem rasle nego li privatne. Ali bilo je jasno, da to tako dugo ne ide. Jer tim je načinom siromašnim roditeljima bilo posve onemogućeno, da daju svoju djecu odgojiti u školi, koja odgovara njihovom uvjerenju, a bila je i pogibao za katolike, da osiromaše noseći radi svoje škole terete mnogo veće od svojih liberalnih protivnika. Trebala je samo zgodna politička konstelacija, i katolici će u boj za potpunu ravnopravnost. Do takove konstelacije došlo je godine 1913., kad izbori srušiše dotadašnju vladu desnice!

b) Idejna borba.

U holandskom saboru postojale su u to doba dvije velike grupe: desnica i ljevica. U desnici su bili protestanti »antirevolucijske« i »kršćansko-povjesne stranke« te katolici »katoličke državne stranke«. Ljevicu su sačinjavali: »stara« ili »slobodna liberalna stranka«, »liberalna unija«, »demokratska slobodnomislilačka stranka« i »socijalno-demokratska radnička stranka«. Ali te stranke ljevice nisu bile međusobno onako povezane kao desni-

ca.¹³ Tako se dogodilo, da godine 1913. nakon pobjede odnesene nad desnicom u izborima ipak ne mogahu, osobito krivnjom socijalnih demokrata da sastave vladu. Stoga povjeri kraljica Vilhelmina Cort van Lindenu, koji je negda bio ministrom pravde u liberalnom kabinetu, da sastavi »neparlamentarnu« vladu.

Nema sumnje, da bi bilo veoma zanimljivo pratiti boj tih dvaju grupa i pojedinih stranaka u svakoj grupi, ali to nije moguće učiniti na nekoliko stranica. Uostalom strogo uzevši i ne pada to više u okvir ove radnje. Dosta nam je znati, da je ljevica željela reviziju ustava, da mogne proturati opće pravo glasa i za ženske, od kojega se nadala za se koristi, a desnica opet, napose katolici željeli su reviziju ustava radi dotadašnjega školskog paragrafa. Ljevica je trebala glasove katolika, da provede svoju osnovu, a katolici su svoju pomoć vezali uz uvjet, da se školski paragraf promijeni u isto doba s izbornim i to prema njihovoj želji. I stoga se kako prije saborskih izbora godine 1913. tako i poslije njih, kad je vlada tražila suradnju pojedinih stranaka, razvila žestoka idejna borba o školu po skupštinama i u novinstvu. Kao parola katolika može se smatrati memorandum, što ga je izradio posebni odbor »Općeg saveza katoličkih izborničkih udruženja« u studenom 1912., da bude normom kod izborne agitacije i u parlamentarnom radu. Taj memorandum glasi u svojem načelnom dijelu ovako:

»Obuka ide kao bitni dio odgoje u roditeljska prava i roditeljske dužnosti.

»Roditelji istoga mišljenja mogu pravo udruživanja upotrijebiti kao zgodno sredstvo, da zajednički njeguju pouku svoje djece.

»Katolici su dužni svoju djecu odgajati u duhu katoličke Crkve.

»A što je onda zadaća države s obzirom na nastavu? Njezina je zadaća dvostruka:

»Ukoliko građani sami brinući se za pouku ne bi imali dosta sredstava, da odgovore zahtjevima, koji s vremenom sve to više rastu, utoliko valja općina da priskače u pomoć, dakako pod zakonskim uvjetima, koji će jamčiti za to, da će sredstva, što ih država daje, zaista biti za taj cilj i upotrebljena.« Dakle privatnoj obuci pripada prvenstvo! »Drugo u slučaju, da roditelji, pošto su učinili sve, što su mogli, ipak nisu kadri pribaviti svojoj djeci željenu privatnu obuku (a ipak je državi stalo do toga, da i ta djeca dobiju potrebnu opću izobrazbu), neka država za prijeku potrebu preuzme brigu za obuku ili se za nju poskrbi po svojim činovnicima.«¹⁴ Kako vidimo, katolici su uočili temeljnu pogrešku staroga sistema, u kojem je još uvijek kao načelo valjalo: odgoja i obuka su u prvom redu stvar države i stoga valja državnoj školi

¹³ Za te navode por. Hentzen, op. cit., str. 7.

¹⁴ Hentzen, na nav. mj., str. 24.

uvijek davati prednost. Na osnovi tih načela izradio je isti odbor detalje o promjenama školskoga paragrafa, za koje će se boriti.

Dijametralno oprečno bilo je stanovište, što su ga branili socijalni demokrate, koji su se još godine 1913. u Holandiji točno držali erfurtskoga programa od g. 1891. : »Lajicizacija škole. Propisani polazak državnih škola. Besplatna pouka, udžbenici i njega u državnim pučkim školama i u višim učilištima za one učenike i učenice, koje se budu smatrale sposobnima za daljni študij.«¹⁵ Tako je pisao neki Ceton, pučki učitelj u »De Nieuwe Tijd« od 23. prosinca 1913. : »Budući da buržoazija nije u boljoj pučkoj obuci nalazila više nikakove koristi za se, počela je uvidati, da crkvena škola ipak bolje jamči za bezuvjetno brisanje klasne svijesti. — I mi smo u Holandiji pomalo došli do stadija, koji rado označuju kao jednakopravnost privatne obuke s državnom. U praksi dakako znači daljne pogodnosti za položaj privatne nastave. Jer već današnje stanje: veća državna pomoć osposobljuje ju za konkurenciju. Za buržoaziju je uistinu školska bitka izbijena. Ona osjeća, da je za njezinu stvar bolje, da se diže privatna nastava, i bit će ih vrlo malo kod liberalne buržoazije, koji bi se uopće protivili prvenstvu privatne škole i pogoršavanju pučkih škola. Čak se čuju glasovi iz radničke stranke, koji se izjavljuju za potpunu ravnopravnost. Ljudi si utvaraju, da će time nestati opreke. O tome dakako nema ni govora. Opreka će samo utoliko nestati, ukoliko bude nepovoljna za buržoaziju.«¹⁶ Kako je pisac članka u »De Nieuwe Tijd« primijetio, nisu svi ljevičari mislili kao on. Tako je učitelj Zernike i sam liberalac pisao ljeti godine 1913. u »Onze Eeuw«: »Privatna nastava ima pravo na javno priznanje i cijenjenje i na taj način, da ga valja smatrati nena-doknadivim elementom narodne odgoje. Kao takav element ima ona pravo na veću pomoć, dakako pod uvjetom, da zna podnijeti, i strogi nadzor i miješanje države. Ništa za ništa! Pedagoškijska načela moraju ostati slobodna, to se razumije; ali ta načela ne smiju biti uzrokom za to, da obuka izgubi od svoje prikladnosti i znanstvene vrijednosti. . . Ljevica mora doduše onda žrtvovati svoje slavljenje državne škole kao rasadišta pravoga vjerskog duha i prave snošljivosti kao prazne riječi. Valja otvoreno priznati. . . : Državna se škola malo po malo pretvorila u školu na čisto društvenoj osnovi. Nikomu se stoga ne smije prigovarati. Toga ne učiniše učitelji, nego duh vremena. — Ali nitko ne smije iz toga izvesti, da državna škola u etičkopedagoškijskom obziru zaostaje za privatnom. Bila pučka škola ne znam kako izvrsna, može uvijek dati tek dijelak odgoje. Ostalo valja prepustiti roditeljskom domu ili Crkvi.«¹⁷

¹⁵ Verhoeven, na nav. mj., str. 21.

¹⁶ Hentzen, na nav. mj., str. 35.

¹⁷ Hentzen, op. cit., str. 32—3.

Svatko vidi, da je kraj ovako oprečnih i nepomirljivih stajališta morao položaj vladin biti veoma težak. Kako da zadovolji obje stranke? Pa ipak je i ta teška zadaća pošla Cort van Lindenu za rukom, te ga dr. Verhoeven s pravom zove »plemeniti Cort van Linden«.¹⁸ On je iskreno nastojao da zadovolji opravdane želje katolika i da ih tako predobije za se, premda je sam bio liberalac. Svojim se držanjem pokazao vrijednim povjerenja, i tako su katolici sudjelovali u t. zv. »pacifikacionoj komisiji«, što ju je vlada osnovala i dne 8. siječnja 1914. otvorila. Dužnost te komisije bila je donijeti zakonske prijedloge o takovu finansiranju javne i privatne obuke, da privatna obuka sačuva svoju samostalnost, a opet da bude i vrijednost i visina obuke zajamčena. Jednako je komisija imala da raspravi pitanje, hoće li biti potrebno, da se s novim zakonskim prijedlozima promijeni i §. 192. ustava t. j. »školski paragraf«.

Jednakom lojalnošću prema zahtjevima desnice bio je izveden i izbor komisijskih članova. »Jedva da je igda koja državna komisija tako savjesno bila sastavljena prema svim stranačkim bojama i to još od neparlamentarne vlade kao što je bila ova. To je bio parlamenat u malom, neka vrst predsabora,« tako piše O. Hentzen.¹⁹

Komisija je savjesno radila svoj posao dvije godine i dva mjeseca. Dne 11. ožujka 1916. podnijela je kraljici izvještaj o nje-mu. Prijedlog je glasio: valja provesti finansijsko izjednačenje javnih i privatnih škola i valja promijeniti školski paragraf u ustavu. Katolici su dakle postigli glavno, što su željeli; jedino im nije bilo uspjele proturati u stilizaciju načelo, da privatnoj školi pripada prvenstvo. Komisija završuje svoj referat kraljici ovim riječima: »Misao, da je suradnja moguća, i da će se njome niveau narodnoga razvitka brzo podići; popravak, koji obećaje takovu suradnju već prema predloženim nacrtima; uvidavnost napokon, da se uređenje, što je sada predloženo, pokazalo tokom povi-jesti prijeko potrebnim: sve to bili su motivi za pojedine članove komisije, da svoje prijedloge iznesu kao organsku cjelinu u obliku nacrtu za novi školski zakon pred domovinu.«²⁰

c) Zadnje trzavice i pobjeda.

Cort van Linden već tri dana kasnije iznese taj zakonski prijedlog pred parlamenat. Ali još nije bila bura posve prešla. Premda i desnica nije bila posve zadovoljna, ipak je bila spremna prihvatiti vladin prijedlog, dok su neki elementi ljevičarski upravo bijesnili. 8. lipnja počеше vijećanja o zakonskom prijedlogu u sabsorskim odborima. 13. srpnja uglaviše privremeni službeni

¹⁸ Verhoeven, op. cit., str. 19.

¹⁹ na nav. mj., str. 74.

²⁰ Hentzen, op. cit., str. 100.

izvještaj tako, da su pojedine stranke mogle preko cijelih praznika u svojoj štampi, u skupštinama i u brošurama po volji ga kritizirati i porediti s vlastitim mišljenjem. Za 17. listopada, kad su u plenumu imala početi raspravljanja, izradila je vlada svoj »Odgovor pro memoria«, u kojem jasno i iskreno označuje svoje mnijenje. O. Hentzen kaže za taj historijski spis: »Jedan od najzanimljivijih službenih spisa, što ga je ikada vlada u Holandiji izdala, bio je svakako »Odgovor pro memoria« od 1. rujna 1916., u kojem liberalna vlada gorljivo brani desničarsko stajalište u školskom boju protiv mnogih vlastitih pristalica i ne jednom odobrava načela desnice.«²¹ Evo nekoliko izvadaka iz njega: »Ostane li ustavni članak nepromijenjen, tada će to značiti nastavak školskoga rata, dok će ga odobrenje vladina prijedloga sigurno završiti. . . Mnogi se prigovori protiv našega prijedloga, kako se meni čini, osnivaju na tom, što se državna i privatna obuka dovodi u krivu opreku. Odgoja je djece u prvom redu stvar roditelja. To je načelo, kojemu će se jedva tko usprotiviti i koje je u našem zakoniku izričito odobreno. Država stoga može sigurno ravnati i popunjavati njihovo djelo, ali nikada ne može preuzeti njihove zadaće. Pače i onda, kad roditelja nema, ne zamjenjuje ih država nego skrbnik. Vlast pomaže roditelje u ispunjavanju njihove zadaće, uređujući nastavu, ukoliko to zahtijevaju interesi državni. . . — Državnoj t. j. od vlasti davanju obuci dakle ne može se po sebi prigovoriti ništa. Prigovori se dižu tek onda, kad službeno-javna nastava stane možda roditelje smetati, da ispune svoju zadaću prema svojoj savjesti. Boj, što se kod nas vodi između državne i privatne škole, po svojoj je biti boj između **neutralne i vjerske nastave**. U zemlji, u kojoj ima toliko različitih nazora o svijetu, može javna obuka biti samo neutralna. Vlast je u vjerskim stvarima nepristrana. U pitanje, ne ide li neutralnost, kad se tjera mak na konac, dalje nego što je potrebno i korisno, ne treba da ovdje diramo.

Zato dakle neutralnu državnu nastavu. Ali za veliki dio naroda ne da se ta vrst nastave složiti s nazorima, što ih roditelji imaju o ispunjavanju svojih roditeljskih dužnosti. A priznalo se i to, da je roditeljska sloboda birati nastavu za svoju djecu po vlastitoj volji **nepovredljiva**, ako čovjek ne će da čini savjesti nasilja. Ali dosele im dadoše samo slobodu, omeđenu državnim nadzorom i siliše ih još, da kao oporezovanici uzdržavaju obuku, od koje im nema nikakove koristi, dok je ostalom dijelu naroda odgovarala. Država je rekla: Vi ste slobodni, ali plaćajte sami svoju obuku i osim toga još i obuku za vaše sugrađane. To se nejednako rasporezivanje osjeća kao nepravda. Oni, što lome koplje za državnu obuku, jer je drže boljom od privatne, zabo-

²¹ na nav. mj., str. 145

ravljaju, da hoće da svrše pomoću državne vlasti rat, koji se može odlučiti samo duhovnim oružjem i poštivanjem slobode svakoga pojedinca.

Jasno je, da samom novčanom potporom nije privatnoj nastavi pomoženo, i da »školskoga mira« ne može biti. Na taj se način može nepravda najviše možda umanjiti, ali nikako ne popraviti. Odatle slijedi dilemma; ili u slobodi nastave, kakova je sada, nema nepravde, i basta, čemu dakle potpora državnim novcem? Ili je nepravda dokazana, pa zašto da se onda tek donekle popravi? Jedina potpuna finansijska ravnopravnost je logička i kadra dovesti do mira.²² Ali g. ministar je ipak morao barem nečim pokazati, da nije desničar, pa je stoga u neposrednom kontekstu nastavio: »Vlast, koje je zadatak pribaviti svim građanima prilike za obuku, ne smije učiniti ispunjavanje te zadaće zavisnom od manjka građanske inicijative.«²³ Dobro primjećuje na to O. Hentzen: »Odmah čutiš slabost ministrova govora.«²⁴ I doista! Kako se to slaže s onim, što je malo prije priznao, da naime država ne smije preuzeti zadaće roditeljske? A napokon ne valja zaboraviti, da su već stari stekli iskustvo, što ga zbiše u onu glasovitu: »*communia communiter negliguntur*« Ali naš liberalni ministar predsjednik malo dalje nastavlja:

»Neispravan je prigovor nekih prijatelja državne nastave, da će ravnopravnost pribaviti privatnoj obuci prvenstvo. . . Ako time hoće da kažu, da će neutralna nastava zaostati za vjerskom, tada moram na to odgovoriti, da država nije zvana, te lomi koplje za koju od tih dviju nastavnih metoda. Državna škola nije zato neutralna, što bi neutralnost bila najboljim oblikom nastave, nego zato, jer državna škola ne može da dađe drugu vrst pouke. Državna se škola ne smije izroditi u propagandističko sredstvo protiv vjerske. Tko zabacuje ili što više drži zlom vjersku nastavu, treba da učini sve, što može, da si pribavi slobodnu školu, a ne gledati, kako će vjersku nastavu pobijati s nejednakim oružjem. Tko se uvijek samo na državu pozivlje, slabí svoj vlastiti položaj, i tko se državnoj zaštiti utiče, priznaje protivničku nadmoć.«²⁵ Nije mi moguće navesti još više toga iz upravo klasičke argumentacije liberalnog, ali razboritog i pametnog ministra predsjednika, kojom brani gotovo posvema katoličko stanovište. Tim muževnim držanjem pošlo je velikome mužu za rukom, da napokon pribavi pravdi pravo na život. Dne 25. rujna 1917. bila je prihvaćena promjena §. 192. u donjoj, a dva mjeseca kasnije u gornjoj kući parlamenta. Tako je privatnim, a s njima i katoličkim školama, ustavom zajamčena potpuna finansijska ravnopravnost s državnim školama.

²² kod Hentzena, op. cit., str. 146—147.

²³ *ibid.*, str. 149.

²⁴ *ibid.*, str. 150.

²⁵ *ibid.*, str. 151.

Zaključne primjedbe.

Jamačno će mnogi od naših čitača pomisliti pročitavši ove retke: To je idealno rješenje, to je katolički. Pa ipak nije tako! Vrlo dobro primjećuje dr. Verhoeven u već spominjanom govoru: »Kako sam već rekao, imaju holandski katolici od ovakovoga rješenja školskoga pitanja vrlo velike prednosti, ali **to katoličko rješenje nije, nego više liberalno.** Jer na koncu konca ono se ne osniva na katoličkom, nego na liberalnom načelu o slobodi savjesti.«²⁶ A kako su onda katolici mogli da se bore za školu, kojoj je osnovica sloboda savjesti? I na to pitanje odgovara dr. Verhoeven s O. Hentzenom ovako: »Ako smo se mi katolici borili stotinu godina, da dođemo dotle, gdje se sada nalazimo: najprije do 1848. za samu slobodu nastave, a od 1848. do 1917. za finansijsku ravnopravnost s neutralnom državnom školom, tada toga nismo učinili stoga, što bismo ispovijedali kao svoje uvjerenje, da državna vlast treba da jednaku pažnju priklanja — napose pažnju s novčanom potporom — svakoj nastavi, pa bila ona vjerska ili vjeri neprijateljska, nego je to bilo tek stanovište, na koje se mi katolici stavismo, jer drukčije upravo nije išlo. To je bila jedina mogućnost u liberaliziranoj državi barem vlastitoj braći po vjeri lomiti kruh istine. I o tom se radi, a ne o tom, da se državi dopusti, te dade zabludi istu slobodu i istu službenu pažnju kao i istini. To je samo izvod izveden iz liberalnih načela. I cijeli naš boj oko škole nije bio drugo nego zahtijevanje konzekvencija iz načela, na kojima je cijela naša nekršćanska država osnovana.«²⁷ A nije li takovo držanje nemoralno? Možda »finis sanctificat media«? Nipošto! Jer s pravom piše O. Cathrein u svojoj »Moralnoj filozofiji«: »Crkva svakako ima pravo da traži ovakovu slobodu nastave kao manje zlo, ako mora da bira između takove slobode i potpune ovisnosti o državi (allseitige staatliche Bevormundung)«.²⁸ Ex duobus malis minus eligendum!

²⁶ op. cit., str. 9.

²⁷ ibid., str. 9.—10.

²⁸ Moralphilosophie⁴, Bd. II., str. 588.

K. Grimm D. I.

